

Col. (r.) Alexandru Bucur¹

Mitropolitul Teodosie, Mănăstirea Horezu

MITROPOLITUL TEODOSIE VEȘTEMEANUL, AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI (1620-1708). BIOGRAFIE ȘI PORTRETE

O personalitate importantă a Bisericii Ortodoxe Române, care a desfășurat o prodigioasă activitate religioasă, politică, culturală și patriotică, a fost mitropolitul Teodosie Veștemeanul, care a activat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului următor. Realizările din perioada sa de păstorire au avut efecte benefice și de durată, care au dus la evoluția cultului divin și a utilizării limbii române în biserică, în toate provinciile locuite de români.

A. BIOGRAFIA MITROPOLITULUI TEODOSIE VEȘTEMEANUL

Cel care avea să devină mitropolitul Teodosie s-a născut în vara anului 1620. Despre originea sa, există cel puțin trei variante ale istoricilor: 1. născut în satul Veștem, jud. Sibiu, apoi plecat cu familia în Țara Românească; 2. dintr-o localitate a actualului județ Argeș; 3. din părțile Râmnicului².

Despre intrarea în monahism și evoluția lui Teodosie, datele sunt fragmentare. Nu se cunoaște când a ales să devină călugăr, doar că acest lucru s-a realizat la Mănăstirea Cozia. Dintr-o scrisoare a lui Ioan Comnen, adresată mitropolitului Teodosie, în mai 1701, rezultă că mitropolitul „a petrecut și s-a nevoit mulți ani” la Muntele Athos, dar nu se precizează perioada și nici denumirea vreunei mănăstiri sau chilii unde acesta ar fi viețuit. La 12 ianuarie 1661, era menționat ca proegumen la Cozia. Calitățile sale i-au determinat pe superiorii săi să îl promoveze ca egumen al Mănăstirii Curtea de Argeș, menționat ca atare la 7 aprilie 16623.

La 25 aprilie 1668 a decedat mitropolitul Ștefan, prin urmare s-a impus alegerea unui alt mitropolit. Pentru ocuparea scaunului metropolitan, soborul arhieresc – alături de egumeni și boieri - l-au ales mitropolit pe Teodosie, la 20 mai 1668. A fost hirotonit și înscăunat a doua zi, 21 mai, ziua praznicului ocrotitorilor viitoarei catedrale mitropolitane, Constantin și Elena. Tot atunci, pentru prima dată la înscăunarea unui mitropolit, a rostit Crezul în limba română. În același an, la 8 iunie, ajutat de domnitorul Radu Leon, a mutat scaunul metropolitan de la Târgoviște, la București iar biserica cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” a fost declarată catedrală metropolitană. După stabilirea reședinței mitropolitane la București, începând cu mitropolitul Teodosie, titlatura mitropoliților Țării Românești a devenit „arhiepiscop și mitropolit al scaunului Bucureștilor și a toată Ungrovlahia”. Prin urmare, de atunci încolo putem vorbi de Arhiepiscopia Bucureștilor, ca eparhie centrală a Mitropoliei Ungrovlahiei. Arhiepiscopia Bucureștilor și-a exercitat jurisdicția canonică și administrativă în capitala țării, orașul București, dar și în nouă județe (Argeș, Dâmbovița, Ialomița, Ilfov, Muscel, Prahova, Olt, Teleorman, Vlașca)⁴.

Pentru că a depus eforturi susținute, pe lângă domnitorul Radu Leon (1664-1669), pentru alungarea călugărilor greci din țară, dar și prin implicarea lui Teodosie în conflictul dintre Cantacuzini și Băleni/Leordeni, după ce Antonie Vodă a fost mazilit, a revenit pe tron Grigorie I Ghica (1660-1664; 1672-1673),

care la surghiunit pe mitropolit la Mănăstirea Tismana, în iunie 1672. O perioadă scurtă a stat și la Mănăstirea Cozia (1676-1677). Odată cu înscăunarea, ca domn, a lui Șerban Cantacuzino, s-a rejeudecat destituirea lui Teodosie, la 15 aprilie 1679. A fost găsit nevinovat și reinstalat în scaunul metropolitan, în aceeași zi⁵.

A avut șansa de a-și desfășura a doua parte a activității de mitropolit (1679-1708) sub oblăduirea a doi mari domnitori luminați, iubitori de cultură și artă: Șerban Cantacuzino (1678-1688) și martirul Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Perioada de păstorire a lui Teodosie a fost una prolifică, benefică pentru țară, biserică și cultură, și a fost presărată cu mai multe tipărituri de cărți religioase, majoritatea în limba română: Liturghier slavo-roman (1680); Evanghelie (1682); Apostol (1683); Mărgăritarele Sfântului Ioan Gură de Aur (1691); Evanghelia elinească și românească (1693); Psaltirea (1694); Evanghelia românească (1697); Minei (1698), în 12 volume; Triod (1700); Penticostar (1701); Învățătura preoților pe scurtu. De șapte taine ale Bisericii cu drepte dovediri din pravila sfinților Părinți (1702); Noul Testament (1703); Liturghier și Molitfelnic (1706). Sub păstoria sa, au fost înființate tipografii noi: la Buzău (1691) și la Râmnic (1705). Pe lângă lucrările tipărite în limba română s-au realizat și altele, în limba greacă, dintre care enumerăm: Manual împotriva schismei papistașilor, Întâmpinare la principiile catolice și la problemele lui Ciril Lucaris, Manualul împotriva rătăcirii calvine (toate în 1690); Învățătura dogmatică ortodoxă (1703) ș.a. Dar cea mai importantă lucrare, considerată monument al limbii române vechi și deosebită realizare filologică, a fost Biblia de la București (1688), prima traducere integrală a Bibliei în limba română, operă la care au contribuit mai mulți cărturari ai veacului al XVII-lea din toate țările române și, implicit, mitropolitul⁶.

Mitropolitul Teodosie a fost ierarhul care a pus bazele bibliotecii Mitropoliei Ungrovlahiei, prin cumpărarea unor cărți religioase și apoi donarea acestora. Biblioteca Sfântului Sinod deține 17 volume ale vechii biblioteci a Mitropoliei Ungrovlahiei, toate având însemnări care atestă că au aparținut mitropolitului Teodosie. Prin mutarea scaunului domnesc și a celui metropolitan la București, Dealul Mitropoliei a devenit un centru important al vieții bisericești și poitice a țării: loc de înscăunare a domnitorilor, participarea domnului și boierilor la marile sărbători; vizite ale înalților ierarhi ortodocși etc. Mitropolitul Teodosie a transformat Catedrala metropolitană în una dintre cele mai bogate mănăstiri din Țara Românească. La începutul secolului al XVIII-lea aceasta dispunea de 122 moșii; 149 locuri de case, mori, prăvălii, pivnițe, vii – în

București; 20 schituri (ca metocuri) cu casele, moșile, grădinile și viile aferente – în afara Bucureștilor⁷.

Un capitol important, din viața și activitatea mitropolitului Teodosie, l-a constituit sprijinul permanent, activ și consecvent, acordat românilor transilvăneni, pentru a nu ceda în fața ofensivei catolice, acordând numeroase ajutoare bisericilor de peste Carpați. Fiind și „exarh al Plaiurilor” a hirotonit, la București, pe șase mitropoliți transilvăneni: Ioșif Budai (1680), Ioșaf (1682), Sava III din Veștem (1684), Varlaam (1685), Teofil Seremi (1692) și Atanasie Anghel (1697), ultimul înșelându-i așteptările și deschizând calea spre unirea cu Biserica Romei⁸.

Sub păstorirea lui Teodosie s-au ridicat marile ctitorii brâncovenești: Potlogi, Mogoșoaia, Hurezi, Mamul, Brâncoveni, „Sfântul Gheorghe Nou” din București etc., fără să mai enumerăm pe cele refăcute, multe din ele fiind sfințite de el însuși. Pictura Bisericii de la Mitropolia din Târgoviște era afectată de ploaie și s-a deteriorat, din cauza dispariției tablei de plumb de pe acoperiș. Repararea acoperișului s-a realizat în timpul domniei lui Matei Basarab (1632 – 19 aprilie 1654). Apoi, mitropolitul Teodosie a zugrăvit din nou „biserica cea mare cu altar și cu tinda cea mică” dar a adus și îmbunătățiri lăcașului de cult, utilizând fondurile mitropoliei. Toate lucrările au fost definitivare la 30 septembrie 1716 (1708), pictori fiind Nicolae și Radu⁹.

Între 1677-1680, vlădica Teodosie a ridicat un lăcaș de închinare în Râmnicu Vâlcea, cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”, cunoscut ca „Schitul Cetățuia”, închinat Mitropoliei, pe seama căruia a donat mai multe imobile. Vechea pisanie, sculptată în piatră, este parțial vizibilă (și deteriorată), încastrată în zid, la baza peretelui din față al pridvorului, în stânga. Nicolae Iorga a publicat textul acesteia, cu reconstituirile de rigoare, în anul 1905: „† Cu vreața Tatălui și cu ajutorul [Fiului și cu] săvrășirea Sf[ă]ntu[lui Duh s’au făcut această biserică] și cu chili întru cinste[a] și mărirea și lauda Sf[i]nților Voivozi, a arhi[stratigilor Mihail] și Gavriil [și] a tuturor fără de trupuri puteri, cu toat[ă] cheltuiala și osteneala preasfințitului părinte chir Teodosie arhiepiscop și mitropolit a toat[ă] Țara Rumânească, în zilele prea-luminatului Domn pravoslavnicul Șarban [Cantacozino Voevod. Săvrășitu’s’au] în lun[a] Av. 19, leat 7188: (1680).¹⁰”

O a doua pisanie, sculptată în piatră, a fost dispusă deasupra ușii de intrare în naos: „† Întru mărirea cel[e]i de o ființă și nedespărțite Treimi și în cinstea și lauda sfinților mai mari Voe / vozi Mihail și Gavril și a tuturor celor fără de trupuri puteri s’a zidit din temelie această sfântă / și dumnezeiască biserică la anul de la Întruparea Domnului și Mântuitorului

Mitropolitul Teodosie, Mănăstirea Polovragi

nostru Isus Hristos / 1680, August. 19. cu toată cheltuiala Preasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit a toată Țara Români / ască chir Teodosie, în zilele dreptcredincios și Domn Șarban Cantacozin V:[oe]v[od]: Iar la anul 1850 / după alegerea făcută de opștescul divan al Țării[i], suindu’să pe arhipăstorescul Scaun al Sfintei Mi / tropolii a Ungrovlahii Preasfințitul Arhiepiscop și Mitropolit a toată Ungrovlahia D: D: Nifon, și fiind / dărăpănată Biserica acestui sfânt schit numit Cetățuia, metohul sfintei Mitropolii a Țării[i], și locul pus / tiit cu totul, s’a prenoit de Preasfinția Sa Biserica cu toate ale ei și s’a înfrum[u]șețat cu case și / zidu împrejurii, după cum să vede, în zilele Înălțimi[i] S[a]le binecredinciosului Domn stăpăni / tor al Țării[i], Barbu Dimitrie Știrbei V:[oe]v[od]:, cu îngrijirea aceștii prenoiri fii[n] d însărcați Arhim:[andrit]. Misail / Berislăvescul și Pitariu Nastase Leculescu: leat: 1853. (Restaurată în anul 2000. Contribuția credincioșilor)¹¹”

Tot la Râmnic a refăcut biserica cu hramul „Sfântul Gheorghe”, în 1681. A decedat la 27 ianuarie 1708 și a fost înmormântat lângă altarul Catedralei Mitropolitane din București. Pe locul unde a fost

înmormântat mitropolitul, a fost ridicat un monument funerar (obelisc) unicat¹², confecționat din calcar organogen provenit din cariera de piatră de la Albești, jud. Argeș. Pe partea frontală a obeliscului au fost realizate patru inscripții¹³ care se referă: primele trei, la mitropoliții: Teodosie; Ștefan al II-lea (1732-1738) și Neofit Cretanul (1738-1754); a patra, la renovarea monumentului. Cel mai elaborat text este cel care ocupă partea centrală a monumentului și se referă la marele ierarh Teodosie: „† Răposat'au în Do- / mnu[l] Preasfințitul / Mitropolit Chir Theo- / dosie la anu[l] 7216 (1708): / Ghen.[arie] 27 zile, la al / 87 p[o]l¹⁴ de ani a vieții / sale în zilele / Pre[a]luminatului / Domnu lo Costan- / dinu [Băsărab] Voevod / păstorindu turma / lui H[ri]s.[tos] ani 39 / și 9 luni, și / s'au îngropat aice: / 1708”¹⁵.

O altă inscripție, cu litere latine, în limba română, a fost realizată spre partea superioară a coloanei. Textul ne edifică despre scopul monumentului și despre o restaurare a acestuia: „ACE[A]STA PIATRA FOST'A PE / MORMANTUL REPAUSATILOR / METROPOLITI TEODOSIE SI / STEFAN. S'AU RESTAURAT SI / ASESATU AICI LA ANUL 1875 / IN TIMPUL DOMNIEI INALTIMEI SALE / CAROL I SI A SOTIEI SALE / ELISAVETA DO[A] MNA DE CATRA / INALT PRE[A]SFINTITUL MITROPOLIT / A UNGROVLAHIEI SI PRIMAT / AL ROMANIEI CALIN[I] C MICLESCO”¹⁶. Monumentul este compus din șapte piese (inițial șase) și are o înălțime aproximativă de 4,5 m. Le vom nominaliza începând de la bază spre vârf. Soclul obeliscului este format din două piese suprapuse, confecționate din piatră cubică, legată cu ciment. Piesele au formă cubică și sunt cu colțurile tăiate. Dimensiuni¹⁷: a) prima, 130x130x18 cm; b) a doua, 115x115x18. În cea de-a doua piesă a soclului a fost încastrată – parțial – a treia componentă a obeliscului, suportul de coloană, de formă circulară, cu următoarele dimensiuni: 100x10 cm. Urmează a patra piesă, o coloană – circulară în secțiune – cu dimensiunile: 80x150 cm. Pe această piesă au fost încrustate cele trei texte referitoare la mitropoliți, astfel: jos, Ștefan; centru, Teodosie; sus, Neofit. Deasupra acesteia a fost așezată a cincea piesă, o altă coloană – circulară în secțiune – ușor conică spre partea superioară, cu dimensiunile: 60 (50)x180 cm. Pe coloană, la bază, au fost sculptate elemente florale (frunze) sub formă de coroană iar deasupra acestora, cu ocazia restaurării din anul 1875, a fost realizată o inscripție. A șasea piesă este un ornament sub formă de pară – circular în secțiune – cu dimensiunile: 25x25 cm. Deasupra celor șase piese inițiale a fost adăugată – nu știm când – a șaptea piesă, o cruce confecționată din marmură albă, cu dimensiunile: 30x50 cm. Este necesar să clarificăm

problema obeliscului. Atât Nicolae Iorga cât și Mihai Grigoriu, au considerat că acesta a fost realizat în secolul al XIX-lea. Textele de pe el ne determină să concluzionăm că a fost confecționat și așezat pe locul unde a fost înmormântat Teodosie, în secolul al XIX-lea fiind restaurat.

O parte dintre obiectele de cult din perioada păstoririi lui Teodosie, care au supraviețuit, sunt cele pe care le prezentăm în continuare. O cruce de mână, utilizată de mitropolit, s-a păstrat până în zilele noastre și este expusă în una dintre sălile Tezaurului, din Muzeul Național de Istorie din București. În cursul cercetărilor întreprinse de Nicolae Iorga (din 1905), la Mitropolia din București, a descoperit o mitră arhierescă, pe care se specificau următoarele: „† S'au făcut cu cheltuiala / a bun credinciosului Domn / lo Costandin Basarab / Voevod B[răncovean]u; anii de l[a] Hs. 1693”. Iorga a concluzionat că respectiva mitră a fost confecționată pentru mitropolitul Teodosie, prin urmare a și fost purtată de acesta. Acum, mitra se află în colecțiile Muzeului Național de Artă al României¹⁸.

Tot Nicolae Iorga semnală faptul că, cel mai vechi antimis al Mitropoliei muntene provenea de la Teodosie, din vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu. În Transilvania erau trei exemplare, dintre care unul se afla la Biserica mănăstirii din Râmeți, jud. Alba. Textul de pe antimis era: „Acest d[u]mn[e] zeesc jertvelnic, pre carele se săvârșaste d[u]mn[e] zeiasca cea fără de sânge și sf[i]nțita slujbă, s'au blag[o]s[lo]vit și s'au sf[i]nțit cu mâna preasf[i]nțitului Mitropolit chir Theodosie, în zilele prea-luminatului și de H[risto]s iubitoriu Domnu lo Costandin Bas[a]rab B[răncoveanu], Voevodul a toată Țara-Rumânească ; leat 7200 [1691] ”¹⁹.

B. PORTRETE ALE MITROPOLITULUI TEODOSIE

Cercetarea noastră, pe teren, s-a desfășurat pentru a descoperi locurile unde a fost portretizat mitropolitul (Toate fotografiile au fost realizate dea autor). Rezultatele cercetării au depășit așteptările. Am descoperit că mitropolitul Teodosie a fost immortalizat în frescă în mai multe lăcașuri de cult, până în zilele noastre păstrându-se destul de puține reprezentări originale. Dintre cele mai vechi, enumerăm fresca (refăcută) de la mai nou reconstruita mănăstire Turnu (localitatea Târgșoru Vechi, jud. Prahova). Biserica domnească „Sfântul Nicolae”, construită de Vlad Țepeș în 1461, reconstruită la 1667 de Antonie-Vodă din Popești, renovată și pictată în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu, a fost refăcută și s-a reînființat și mănăstirea. Pe peretele din dreapta este

reprezentat și mitropolitul Teodosie. În 1908, Nicolae Iorga semnala existența picturii însoțită de o inscripție fragmentară: „Theodosie obștejiti...20”. O altă reprezentare a mitropolitului este cea de la mănăstirea Polovragi. Aceasta se află dispusă în interiorul bisericii, după intrarea în pronaos, pe peretele din stânga. Este cea mai reprezentativă portretizare dintre toate. Un alt locaș celebru, unde a fost reprezentat mitropolitul, este cel al mănăstirii Horezu. Acolo, deasupra trapezei, o pictură murală a mitropolitului, îl prezintă în ultimii ani de păstorire. În județul Vâlcea a fost pictat în cele două lăcașuri de cult pe care le-a refăcut. Cea mai veche reprezentare este cea de la fostul Schit „Cetățuia”, singurul loc unde a fost denumit și „Veștemeanu”. Un alt portret în frescă a fost realizat la Biserica „Sfântul Gheorghe” din municipiul Râmnicu Vâlcea. Aici pictura a fost restaurată, dar restauratorul a refăcut eronat perioada în care a păstorit mitropolitul: 1668-1679; 1679-1708.

Cele mai multe portrete (3), așa cum era de

așteptat, se găsesc la Catedrala Patriarhală și la Muzeul Patriarhilor – Reședința Patriarhală, din București. Toate sunt de factură mai recentă. În interiorul Catedralei Patriarhale a fost portretizat în frescă. La Muzeul Patriarhilor – Reședința Patriarhală, se găsesc alte două reprezentări ale mitropolitului Teodosie.

METROPOLITAN THEodosie VESTEMEANUL, OF WALLACHIA (1620-1708). BIOGRAPHY AND PORTRAITS

Abstract: An important personality of the Romanian Orthodox Church, who carried out a prodigious religious, political, cultural and patriotic activity, was Metropolitan Teodosie VestemEANUL, who was active in the second half of the 17th century and the beginning of the following century (1668-1672; 1679-1708).

Keywords: Teodosie VestemEANUL, Wallachia, Orthodox Church, Râmnicu-Vâlcea.

NOTE

^[1] Sibiu, cercetător independent.